
Russareita ja Eläviä Kuvia

Vapaa-aika Hyvinkäällä
1900-luvun alussa

Opetusmateriaalipaketti yläkoulun
historianopetukseen, tekstiaineisto

Suunnittelija FM Minna Harjunpää

HYVINKÄÄN
KAUPUNGINMUSEO
HYVINKÄÄ CITY
MUSEUM

Kankurinkatu 4–6, FI-05800 Hyvinkää FINLAND
+358 (0)19 459 2443, kaupunginmuseo@hyvinkaa.fi
www.hyvinkaa.fi/kaupunginmuseo

Sisältö

Tekstiaineisto

Hyvinkään laulu

1.1 Köyhän maalaisperheen tyttö

1.2 Kaupunkilaistytöt

2.1 Asuminen

2.2 Arjen vapaa-aika

2.3 Yleinen sauna Pohjoisessa piirissä

3.1 Radan itäpuoli, Parantolan ja radanvarren tienoo

3.2 Siltakatu

4.1 Työväentalo

4.2 Seuratalo

5 Eläviä kuvia

6 Urheilu ja liikunta

Hyvinkään laulu

Gustaf Adolf Ek, laulu, 1920-luvun alussa

Meille Hyvinkää on paras paikka Suomessa –
oli entisajan nimi tällä Taulu.

Johan kyllin tuttu teille lienee ennestään,
mutta kuulkaahan nyt laulupojan laulu.

Tämän rajat ovat Kurpanpohja, Rääkänpää
sekä Sveitsin mahtava rotko.

On Hyyppärä, Puolimatkka, Hyrtintie
sekä Mustanmännistön notko.

Tämän rauhaa eivät meren aallot häiritä voi,
eikä housuttomain uimareiden pilkka.

Silti pakaroitaan ahkerasti akat kopeloi,
kunhan alkaa taas luistimien kilkka.

Ennen Fröömarkki uljaasti lasketteli
pitkin Taulua härkänsä kanssa.

Nyt on Hyvinkään herroilla moottoripeli,
tahi keikkuivat he autoissansa.

Kellä ennen oli markka, piti kukkarossaan,
kellä ei, senpä Usmista hankki.

Nyt ei huolta, vaikka matti olis kukkarossaan
meitä palvoopi kaikkivoipa pankki.

Meillä Parantola hyvä, jossa hoidellaan,
jos joku ompi laiska aikalailla.

Siellä Kirjavallatolpalla voidellaan,
kuka täällä on lystiä vailla.

Täällä tanssipaikat alkusoiton valmentaa,
ja lastenkoti loppupäätä reilaa.

Täällä tipottain jo lempeäkin ostaa saa,
jos kellä ei oo vakituista heilaa.

Jos katumus se vihdoin jonkun saavuttaa,
saapi Pipolasta hallelujaristin.

Paljon, paljon olis vielä tätä historiaa –
nuotti loppu, siksi pistehen pistin.

(Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkästä ja hyvinkääläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

1.1 Köyhän maalaisperheen tyttö

Anna Laine, torpan tytär (s. 1907), muisteluteksti

Tätä pikkuista [Annaa] hoidettiin torpan, tuvan ja pienen kamarin käsittävässä tiloissa, joissa äidin ja isän lisäksi oli kolmivuotias poika ja reumatismin kourissa oleva äidinäiti.

Näissä köyhissä oloissa ei muuta lukemista ollut kuin aapinen, katekismus, virsikirja ja Raamattu, josta riitti lukemista vaikka millä mitalla. Katekismus antoi kymmenet käskyt, rukoukset, huoneentaulut ja mitä kaikkea siitä opinkaan. Tasapepuin permannolla istuen Raamattu sylissä luin ääneen oli sitten kuulijoita tai ei. Niiden lapsuusvuosien aikana sekin tuli kokonaan luetuksi, ja myöhemmin sairauteni antoi aikaa lukea sen uudelleen.

Torpasta kauppaan oli kolmen kilometrin matka, joka veljeni kanssa kuljettiin jalkaisin. Puodista niin kuin sitä silloin sanottiin – ostettiin pääasiassa vain lampuöljyä, kahvia ja sokeria, muut ruokatarpeethan kasvoivat kotona. Postikin käytiin hevosella Hyvinkäältä hakemassa tähän Majanderin puotiin, jossa käytiin melkein joka päivä. Se oli oikein kohokohta, kun mummon sisko, joka oli Pietarissa Tsaarin hovissa, lähetti silloin tällöin paketin ja tilasi joitakin lehtiä mummolle.

Meillä oli kotona aika iso tupa. Siinä isä nikkaroi rekiä ja rattaita. Höyläpenkki, joka hänellä oli käytössä, toimi myös tiskauspaikkana. Siihen pantiin vesipaljut ja palli tytön jatkoksi, että neljävuotias ulettui tiskaamaan separaattoriastiat ja kaikki. Siihen aikaan työhön oppiminen jo pienestä pitäen oli kovin tärkeätä. Sanottiin aina, että minkä nuorena oppii sen vanhana taitaa. Määrätyt tunnit piti leikata matonkuteita, karstata villoja, lukea ja opetella kertotaulu siinä jossain välillä. Koska äitini oli ahkera, niin lapsistakaan ei saanut tulla laiskoja.

Vanhempani möivät syntymäkotini, ja muutimme keskelle kylää vuokra-asuntoon. Maamiesseura toimi kylässä vireästi ja järjesti juhlia, jopa kilpailujakin, joihin vanhempani seuraan kuuluvina ottivat osaa. He saivat ensi palkinnot käsistöistä molemmat. Äiti kehräsi villalankaa, ja isä teki viikatteenvarren ja haravan puusta.

Täällä Hyvinkäällä oli jo elokuvateatteri Arena, jonka nimenä silloin oli Saukkosen Elävät Kuvat. Ridasjärveltähän oli reilusti kymmenen kilometrin matka sinne. Muistaakseni huvi maksoi kymmenen penniä ja sen saatuaamme lähdimme paljain jaloin patikoimaan eläviin kuviin. Ei kenkiä olisi saanut kuluttaakaan, se oli ankara määräys. Siellä istuttiin niin kauan kuin huvitti, ja silloin pääsi sisälle kesken filmin, niin että näki ensin lopun ja sitten vasta alkupuolen kuvaa. Kun sitten nähtiin tarpeeksemme, oltiin valmiit marssimaan takaisin kotiin, eikä edes oltu väsyneitä. Ja eihän sitä olisi voinut tuoda julki, vaikka vähän matka olisi tuntunutkin kintuissa.

Suunnilleen seitsemän-kahdeksan vuoden iässä piti käydä taloissa juurikasmita kitkemässä ja perunamaalla. Perunoita nostettiin myöhäisellä syksyllä, joten oli kovin kylmää. Ruokaa sai kyllä talosta ja pimeästä pimeään tehtiin. Palkkana oli joku kuparilantti kintaan kärjessä, kun pääsi kotiin, siitä oltiin hyvin tyytyväisiä.

(Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkääläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

1.2 Kaupunkilaistytöt

Seija Saarikuru (s. 1930), muisteluteksti

Kesäisellä sunnuntaiaamulla vuonna 1939 pienessä nummikauppalassa oli oma tunnelmansa. Se kiteytyi aseman seutuville, hiipien hiljalleen nurkissa, auringon noustessa pitkin punakylkisiä honkia.

Asemalle alkoi kerääntyä kansaa, olihan Helsingistä juna tulossa. Juna toi tullessaan aina mielenkiintoista katsottavaa, oli parantolan vieraita ja Hankoon matkustavia kesälomalaisia. Miten lie, mutta näin sunnuntaina junan tuloon liittyi jotain erilaista kuin arkisin. Olisiko syy ollut katsomaan tulleen pikkutyttö oma pyhäinen tuntu vai tavallista suuremman katsojajoukon aikaansaama liikehdintä. Asemalla näkyi isäntämiehiä Vaiveron kylältä, olivat lehdenhakumatkallaan jääneet juttelemaan ja siinä sivussa junaakin katsomaan. Eihän arkena juuri moisiin huvituksiin ollut aikaa eikä tavallisissa työvaatteissa olisi rohjennutkaan asemalle mennä, näin pyhänä oli vähän eri asia, kun tuli vaihdettua paitakin puhtaaseen. Hevoset, joita puomi oli täynnä rouskuttelivat eväitensä hännät heiluen.

Juna tulee, varokaa juna! kuului asemamiehen virallisen tuntuinen huuto. Me lapset olimme havainneet junan jo aikoja sitten. Kilpailimme siitä, kuka ensiksi näkee savun, kun juna kaartaa Palojoen ohitettuaan Hyvinkään suuntaan. Junasta purkautui ihmisiä laiturille, tuli kassia ja pussia monenmoista. Ei pidetty turhaa kiirettä. Tohtorille tuli vieraita, siinä käteltiin ja puhuttiin ruotsia. Parantolaan menevät vieraat ottivat aseman puiston vierestä pirssiauton. Hangonjunan lähtöön oli vielä aikaa ja osa sinne matkustavista poikkesi asemaravintolaan, jonka ovella seisoivat virkapukuinen vahtimestari.

Hiljalleen asema tyhjeni ihmisistä, kukin löysi paikkansa, ja pyhäinen rauha palasi taas asettuen entisille sijoilleen. Kun katseltava tältä osin loppui, siirryimme Karkkilan radan aseman päässä olevalle Tuomen kioskille. Tuomen tati oli ystävällinen ihminen ja antoi meidän rauhassa katsella kioskin ikkunassa olevia tavaroita. Pirkko ja minä olimme saaneet muutaman kymmenpennisen makeisten oston, mikä oli omiaan juhlistamaan mieltä. Neuvottelun jälkeen päätimme ostaa irtokaramelleja peltipurkista, jota koristi komea, kirjavan kukon kuva. Paperitruutillinen jaettiin just jetsulleen tasan ja sen jälkeen siirryimme istuskelemaan Karkkilan radan asemarakennuksen seinustalla olevalle penkille. Aseman rappusille tai odotushuoneeseen ei uskaltanut mennä, koska siellä oli lippuja myymässä sellainen neiti, joka ei erityisemmin pitänyt kikattavista pikkutyttöistä, sen olimme saaneet jo aikaisemmin kokea.

Eipä aikaakaan kun Karkkilan pässi työnsi vaunuja edellään laituriraiteelle matkustajia odottelemaan. Veturissa oli liikettä, kun konetta lämmitettiin heittämillä halkoja pannuun. Sankka savu nousi pienestä piipusta, ja veturin sivusta pihisi kuumaa höyryä. Siitä sivusta juosta viuhtaistiin ja kokeiltiin, kuka uskaltaa lähempää. Tavaravaunuun lastattiin tavaraa – kanojakin häkillinen. Ne eivät olisi sellaisesta kyydistä välittäneet, koska kaakatus kävi ankarana. Sekös meitä tyttöjä nauratti. Asemamies oli velmu leuoistaan ja Työmies toisessa suupielessään sanoi: *Ei sitä oikein varmaan osaa sanoa, mistä se kaakatus kuuluu, laiturilta vai tuolta vaunusta.*

Me tytöt ei siitä paljoakaan piitattu, sillä meillä oli aikamoinen juoni mielessä. Kun vähät matkustajat olivat valinneet ikkunapaikat ja juna teki lähtöä, hyppäsimme me konduktöörin mentyä sisään takasillan rappusille. Siinä sitä liftattiin Rauhamäkeen nokkosten piestessä paljaita sääriä.

Takaisin tultiin radan sivua ja samalla kerättiin monta heinällistä makoisia mansikoita.

(Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkääläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

2.1 Asuminen

Anna Laine, tehtaan työntekijän tytär (s. 1907), muisteluteksti

Talo, josta tänne muuttaessamme [Hyvinkäälle vuonna 1917] vuokrasimme vain hellahuoneen, on tänään [1970-luvun lopulla] olemassa vain vähän muutettuna Valtakatu 29:ssä. Sen omisti lumppu- ja romuliikettä pitävä T. Laakso, ja heillä oli myös yleinen sauna siinä samassa pihassa. Senaikainen sauna sinänsä oli tilava ja hyvälöylyinen, mutta pukuhuone oli kaikkien yhteinen. Siinä oli erotettu sermillä naisten ja miesten puoli. Se säkkikankaasta tehty suuri verho, joka roikkui rautalangasta, oli sijoitettu saunan oven keskeltä pukuhuoneen takaseinään. Vuoron perään kävi saunallinen naisia ja miehiä, jotka kylvettyään menivät omaan pilttuuseensa pukemaan. Oli aivan suurenmoista, että oli puhdistuspaikka, kun asunnot olivat ahtaat ja ilman mitään mukavuuksia. Nämä omistajat eivät sitä saunaa pitäneet kuin ehkä pari vuotta, vaan lopettivat sen.

Hyvinkää oli silloin pieni verraten nykyiseen. Valtakatu oli kokonaan rakennettu ja on nykyään jokseenkin samoillaan, hyvin vähäisin muutoksina. Tämän loppupäästä oikealle Tehtaankadun (nyk. Kutomokatu) kulmassa oli pieni punainen mökki, jossa asuivat Oraset, aitoja savolaisia muuten. Tämä tati kertoi aina joka paikassa, että *meijän pojalla on nukkumakammari ja rammavooni, jota se itekseen soittelee, ja mekin isän kanssa kuullaan sitä*.

Tehtaankadun oikea puoli oli kokonaan rakennettu, ja vasemmalla se kuului Port Artturi, jossa eri rakennuksilla oli lempinimensä: Naimaharju, Synnytyslaitos ja Ruutikellari. Kaikkien nimiä en muista. Niitä rakennuksia on kuusi, ja kaikki ovat tänä päivänä tallella. Alapihalla oli pesutupa, jossa tehtaalaiset, vaikka asuivat kauempanakin, saivat pestä pyykkinsä. Sitten alkoi varsinainen villavapriikin alue. Mestarien ja työläisten asuinrakennusten viimeisenä tien toisella puolella oli tehtaan ruokala (tai kuppila kansan suussa).

Leinon mamman sauna maisemia siinä kaunisti ja julkisti. Hänellä oli pienen, harvinaisen siistinä pidetyn talon lisäksi kaunis hyvin hoidettu piha, jossa kukkaloistoa riitti keväästä syksyyn. Sitten se paras paikka sauna oli pieni ja puhdas. Se lämpisi vain tilauslöylyihin, joissa kävi siistiä väkeä, joka vieläkin joskus muistaa tätä paratiisia.

Selma Linnekoski (s. 1911), muisteluteksti

Ison 3-kerroksisen talon [Siltakadulla] asukkaista en tuntenut kuin Helmi Lingrenin ja hänen poikansa Martin, joka oli veljeni Reinon hyvä ystävä. Tässä talossa vaihtuivat asukkaat, mutta rouva Lingren asui talon purkamiseen asti. Hänellä oli kadun tasolla suuri, kaunis huone. Pihan perällä oli vielä pieni talo. Nämä talot olivat Villatehtaan omistamia ja tehtaan työläisten asuttamia. Eräs ikävä tapaus sattui tämän talon pihalla. Olin vielä lapsi, mutta muistan silti hyvin. Miehet työnsivät kuulaa pihamaalla. Silloin äkkiä pieni poika juoksi kuulun eteen. Kuula osui pojan otsaan, johon tuli pyöreä syvennys. Tietysti hän menetti tajuntansa ja hänet vietiin kiireesti Sandelinille. Ei lääkäri sille mitään voinut tehdä. Poika kyllä toipui siitä, mutta sai pitää merkin kuolemaansa asti.

(molemmat tekstit: Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkäläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

2.2 Arjen vapaa-aika

Selma Linnekoski (s. 1911), muisteluteksti

Meitä lapsia oli kahdeksan, joista minä olin seitsemäs. Lapsia oli ennen perheissä useampia kuin nykyisin, ja useilla perheillä oli kotieläimiä, kuten lehmä, sika ja kanoja. Meillä oli myös lehmä, vasikka, sika ja pari kanaa. Se oli omavaraista, sillä maito ja liha oli kallista suuren perheen tarpeisiin. Meillä oli Mustikka-niminen lehmä. Mansikka oli nutipää ja vihainen lehmä, ei sietänyt lähelläan muita kuin äitini. Kun lapsena jouduin kuljettamaan Mansikkaa laitumelle Marttiin [Siltakadulta] ja illalla takaisin, ei se antanut panna riimua päähänsä. Sen kun laski portista ulos molemmissa päissä, kulki se omia aikojaan perille.

Tontit olivat ennen suuria ja peruna- ja juurikasmaat meistä lapsista liiankin suuria, ja koska lapset joutuivat perkaamaan ja multaamaan niitä. Myös istutuksessa ja ylösotossa joutuivat lapset olemaan mukana. Ei ollut vapaa-ajan ongelmia, kyllä aina löytyi töitä. Syksyllä perunanoton aikoina oli hauskaa, kun illalla sytytettiin pellolle pieni nuotio ja siinä haudutettiin perunoita ja nauriita. Ne olivat hyvin makuisia.

Isäni ja äitini olivat ahkeria ihmisiä. Kaikki tehtiin kotona, leivät, mämmit ym. Lapset opetettiin pienestä pitäen tekemään aina jotakin. Isällä oli pihan perällä paja ja ahjo, ja aina vapaa-aikoinaan hän ahersi siellä. Hän olikin monitoiminen mies, ihmiset toivat hänelle monenmoisia korjattavia aina moottoreista ja pumpuista kelloihin.

Seija Saarikuru (s. 1930), muisteluteksti

Lauantai-iltaisin poikettiin usein naapureiden pihossa, juteltiin ja parannettiin maailmaa. Vanhemmat juttelivat, me nuoret leikimme rosvoa ja pollaria tai keppimiestä. Koritsoonin pihaan, jossa me asuimme, poikkesi usein isäni ystäviä, koska hän oli seurallinen ja myös värikäs luonteeltaan. Taiteilija Yrjö Saarinen oli yksi heistä. Toinen, jonka hyvin muistan oli Väinö Hj. Silander, hän ei huulenheitossa jäänyt toiseksi. Tämän hän on todistanut kaikille hyvinkääläisille niinä monina vuosina, joina hän toimi huutokaupanpitäjänä. Meillä oli pihassa tikkataulu, ja sen äärellä kului miehiltä aika nopeasti. Siljanderin heittotyylillä oli kerrassaan ainutlaatuinen. Kun nuoli irtosi kädestä, niin jalka teki ihmeellisen koukeron. Tätä me yritimme jäljitellä, koska uskoimme siinä olevan sen kikan, millä hän aina voitti, mutta ei onnistunut. Värimestari Metsola oli myös usein mukana tikanheitossa, eikä hänkään ollut mikään tuppisuu, joten kuultavaa ja katseltavaa kyllä riitti. Mieleeni on jäänyt sellainen kuva, että tämä huumori oli sitä parasta laatua, se kumpusi ihmisen olemassaolon tyytyväisyydestä eikä se kaivannut tuekseen ilkeyttä eikä rivoutta.

Naapurinamme asuneet Lehmustot olivat mukavaa ja rauhallista väkeä. Lehmuston setä ei koskaan ottanut osaa näihin tikkakisailuihin. Hän istui puupölkkyllä ja veisteli, milloin kirvesvartta, milloin mitäkin vempainta. Hyvät huulet eivät kyllä menneet hänen korviensa ohi, omissa jutuissaan hän muisteli niitä vuosienkin perästä. Olisipa hän vieläkin tässä muistelemassa.

(molemmat tekstit: Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkääläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

2.3 Yleinen sauna Pohjoisessa piirissä

Seija Saarikuru (s. 1930), muisteluteksti

Pohjoinen piiri oli sodan jälkeisinä vuosina elävä ja mielenkiintoinen. Nuoren mielestä se oli ainoa paikka kauppalassa, jossa todella sattui ja tapahtui jotakin. Olihan siellä elokuvateatteri Arena, ravintola Silta, joka silloin tunnettiin Uuden Hotellin nimellä ja Paloasema. Siellä asui paljon värikkäitä henkilöitä, jotka olivat tunnettuja oman piirinsä ulkopuolellakin. Sodan jälkeisinä aikoina ei läheskään kaikissa taloissa ollut saunoja, ja sen vuoksi yleiset saunat olivat ahkerassa käytössä. Usminkadun varrella Hirsimäen vanha rouva piti erästä hyvin suosittua saunaa. Hän oli siisti ja järjestystä rakastava ihminen. Muistan hänellä olleen aina puhdas ja vastasilitetty esiliina, hyvin kammatut hiukset ja komeat kultaiset riippuvat korvarenkaat. Saunavuorot oli jaettu erikseen miehille ja naisille sekä perhevuoroihin. Tämä systeemi pelasikin hyvin ilman suurempia kummelluksia.

Taiteilija Yrjö Saarinen oli värikäs persoona, jonka elämä toki kiinnosti paikkakuntalaisia. Silloin alettiin jo tajuta hänen töittensä taiteellinen arvo, eikä häntä käyttäytymisnormeissa arvosteltu kuten muita tavallisia ihmisiä. Hän sai pitää vapautensa ilman paheksuntaa. Olimme jotenkin ylpeitä siitä, että hänkin asui täällä Pohjoisessa piirissä, Nummisillan puolella.

Saariset käyttivät myös joskus Hirsimäen saunaa. Yrjö Saarinen ei oikein soveltunut eläjäksi tilausaikojen mukaan ja niinpä hän tulla tupsahti saunaan, kun tuntui siltä, että nyt sitä tarvitaan. Muistan olleeni äitini kanssa saunassa naistenvuorolla, kun miehenköriläs ryntäsi vihta kourassa saunaan ja suoraan parveen naisten keskelle. Tämä tietysti aiheutti hämminkiä, kunnes joku huomasi, että Saarinenhan se siinä! Tuli siellä Meeri-rouvakin perässä ja taisi olla pieni Yrjö-poikakin. Saunominen jatkui muiden osalta entiseen tahtiin. Yrjö Saarinen ei saunassa kauan viihtynyt. Kipollinen vettä kiukaalle – joka tietysti karkoitti kaikki muut pois – ja muutama tarmokas huiskaus vihdalla sinne sun tänne ja sitten alas. Meeri-rouva oli odottamassa saippuoidun harjan kanssa ja onnistui muutaman kerran vetäistä selän puolelta, kun Saarinen jo kumosi päälleen sangollisen vettä ja painui pukuhuoneeseen ankaran puhinan myötä. Pukuhuoneessa hän sitten viihtyikin paljon paremmin. Kaikenlainen alkoholin käyttö oli saunassa kiellettyä ja sitä myös noudatettiin, siitä Hirsimäen rouva piti kyllä huolen.

Saarinen oli poikkeus. Hänen sallittiin nauttia kaljansa kaikessa rauhassa. Hänellä oli usein piirustusvälineet mukanaan, ja saunan pukuhuoneessa syntyi monia luonnoksia. Reheviä naisenpuolia oli kyllä riittämiin, laihoista ei Saarinen piitannut. Monet kyllä peittelivät muotojaan saunapyyhkeillään, mutta Saarisen suurenmoinen realismi, myös sanoissa, heitti monetkin pyyhkeet syrjään.

(Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkästä ja hyvinkääläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

3.1 Radan itäpuoli, Parantolan ja radanvarren tienoo

Anna Laine, tehtaan työntekijän tytär (s. 1907), muisteluteksti

Näiden kauppojen välistä lähti tie apteekkiin ja parantolaan. Sen tien oikealla puolella oli ensin Pelastusarmeijan talo. Silloin lapsena kävimme siellä kuuntelemassa laulua, soittoa ja puheitakin. Siellä tarjottiin useasti kahvia, joten se oli mukava lisä paljon liikkuvien tyttölasten mielestä.

Samalla puolella tietä oli tohtori Caloniuksen huvila ja pari kolme muuta taloa ennen apteekkia. Tien toisella puolella oli tehtaan herrojen tenniskenttä. Ei siihen aikaan tavallisella työntekijällä ollut mahdollisuutta tämääntapaisiin harrastuksiin.

Ja sitten muistan vanhat ns. Pipolan talot, jotka kuuluivat Villatehtaalle, niissä asui työntekijöitä, ja toisessa oli tehtaan lääkärin vastaanottotilatkin.

Niiden talojen takaa oli tie (nyk. Urheilukatu) radan suuntaan. Sen toisella puolella sijaitsivat parantolan tallit, sikalat ja työntekijöiden asumuksia. Vähän sivummalla kauniissa männikössä asui vahtimestari Nikander, joka kävi aina virkapuvussaan asemalla vastassa parantolaan tulevia vieraita. Niihin aikoihin parantolaan hankkivat auton, jonka kuskina toimi T. Nyman.

Radan varteen tultaessa aivan viimeisenä silloin oli vanhemman tohtori Sandelinin huvila. Hän oli monivuotinen parantolan lääkäri, ja hänen sisarensa toimi johtajattarena. Neiti Sandelin, joka hyvin herttainen ja ystävällinen kun oli, kävi usein 1920-luvun lopussa Bengelsdorffin käsityöliikkeessä, jossa silloin olin apulaisena, tilaamassa parantolan pöydille ja sohville kauniita liinoja ja tyyntyjä. Sain käydä ottamassa mittoja, jopa johtajattaren kanssa suunnittelemassa niitä, ja samalla sitä upeata loistoa ja kauneutta näkemässä, mitä silloin parantolassa oli.

Radanvarrtta asemalle päin oli matkailijakoti ja tehtaan huvila, jossa asui joku mestari. Sitten seuraavana tuli Aseman koulun vanhempi, oikein kaunis koristeltu rakennus, jossa oli jonkinlainen tornikattokin. Se oli nykyisen puukoulun ja radan välissä, kun tie paljon kapeampana riitti senaikaiselle liikenteelle.

Tämän radanvarsitien, ja tehtaalta päin tulevan tien kulmassa oli Ahjon puinen liiketalo ja sen takana vanha leipomo, joka oli vielä pystyssä, vaikka uusikin (siihen aikaan hyvin komea rakennus, joka valmistui vuonna 1916) jo oli käytössä. Tien toisella puolella oli metsäinen mäki, jossa valtion asuintalo sijaitsi. Siinä asui asemakirjuri ja junanlähettäjä. Sen jälkeen oli valtion puutarha, joka silloin oli suuri alue. Tarhaan kuului rautatien läheltä nykyistä Hämeenkatua ja kirjastotalon aluettakin. Ylipuutarhurin asuintalo, joka oli aika suuri, koska siinä asui toinenkin puutarhuri, oli nykyisen Hitsaajat-patsaan kohdalla. Rautatien ylikulkusiltaa ei silloin vielä ollut. Se rakennettiin 1920-luvun alkupuolella.

Asematalo on sama ja on yhä paikallaan. Äitini kertoi, että hänen nuoruutensa päivinä tätä paikkaa sanottiin Tauluksi. Asemarakennuksen ja puiston välissä olevan tien ja aukion, nykyisten taksi- ja linja-autojen pysäköintipaikan kohdalla, vierissä oli pitkät rivit hevospuomeja, joihin hevoset kiinnitettiin siksi aikaa, kun asioita toimitettiin. Tunnin, päivänkin joskus yöhön asti siinä seissee hevoset pureskelivat ne puomit tasaisiksi. Niillä oli hyvä silloin istua ja seurustella.

(Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkääläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

3.2 Siltakatu

Selma Linnekoski (s. 1911), muisteluteksti

Vaikka se ei silloin [vuonna 1911] ollut Siltakatu, oli vain kuja tai tie, jolla ei ollut nimeä. Hyvinkää oli jaettu vain piireihin, ja minun kotini oli Pohjoinen piiri 55. Minun syntymäaikoinani 1911 ei ollut asukkaita kuin noin 2600 henkeä, joten posteljoonit kyllä tunsivat tämän kylän asukkaat ja asukkaat toisensa. Siltakadun nimen tämä sai v. 1932 tehdyn asemakaavan mukaan, olihan Hangon radan ylitse rakennettava silta jo silloin suunnitteilla, vaikka sen avaus liikenteelle tapahtui 1954.

Aloitan Hangon radan ylikäytävältä. Sieltä lähdettäessä tie haarautui kahtaalle. Oikealle lähtevä oli Vaiverontie, vasen vei nykyiselle Siltakadulle. Vaiverontien alkupäässä oikealle oli punainen kahden huoneen mökki, jossa oli putka humalaisia varten, ja toinen huone oli vartijan asuinhuone.

Vaiverontien ja Siltakadun välissä oli etualalla Hyvinkään Elävien Kuvien Teatterin suuri mainostaulu. Sen takana oli isojen puiden keskellä matala talo, jossa oli nimismiehen poliisikonttori ja huoneen ja keittiön käsittävä asunto hänelle. 1920-luvun puolivälissä rakensivat liikemies Kalle Saukkonen, kauppias Kalle Norma ja nimismies Ivar Teesmaa tälle paikalle komean 2-kerroksisen liiketalon [Uusi Hotelli]. Yläkerrassa oli tanssiravintola ja toisessa päässä oli majatalo. Kävin täällä usein niin kuin muutkin nuoret. Siellä soitti 3-miehininen orkesteri. Alakerrassa vasemmalla oli biljardisali, oikealla pieni Malismaisen neulevaatteiden ja lankojen kauppa. Aseman puolella etualalla oli Maatalous-Osake-Pankki. Sittemmin, kun osuusliike Teho osti tämän talon 1940-luvulla, on tässä pankin huoneistossa ollut kaikenlaista liikehommaa. On ollut ravintola, vaatetusliike ja huonekaluliike. Mutta yläkerta on pysynyt ravintolana.

Jos mennään eteenpäin Siltakadun oikeata puolta, niin aika isolla tontilla oli kaksi isoa taloa, neiti Maria Raulin omistamia. Hän piti näissä taloissa vuokralaisia, etenkin kesävieraita. Suuremmassa talossa, jonka kulma ulottui kadulle, asui jonkin aikaa kuuluisa taidemaalari Helene Schjerfbeck. Nämä talot omisti myöhemmin sisarukset Signe ja Blondi Raij. Nämä Raij'n neidit hoitivat ensimmäisinä aseman ravintolaa. Kävin kerran lapsena näiden Raij'n neitien luona jollakin asialla. He olivat hyvin ystävällisiä, pyysivät minut sisälle ja antoivat piparkakkuja. He olivat molemmat hyvin hienoja, ja huoneet olivat ihastuttavia, täynnä kauniita huonekaluja, pitsiliinoja ja koriste-esineitä.

Seuraava tontti oli vähäinen, melkein kolmion muotoinen. Siinä oli pieni harmaa mökki tontin perällä suurten puiden keskellä. Synkännäköinen paikka. Mökissä asui vanharouva Prink ikäneitotyttärensä Lotan kanssa. Tämä Prinkiskä oli oikea noita-akka, ilkeä ja töykeä ja tyrannisoi hiljaista ja arkaa tytärtään. En tiedä, miksi me lapset pelkäsimme mennä siitä ohi pimeään aikaan.

Heidän kuolemansa jälkeen rakensi Gustaf Sillfors tien viereen 2-kerroksisen talonsa 1920-luvun alussa. Yläkerrassa olivat Sillforsin perheen asuinhuoneet, alakerrassa liikehuoneisto. Seuraava tontti oli laajempi. Etualalla oli perunamaa, pihan perällä oli Mäkisen perheen 2-kerroksinen asuintalo. Oikealla puolella oli kauppias Elon 2-kerroksinen talo. Osin maan sisään rakennetussa kellarikerroksessa oli Elon lihakauppa ja yläkerrassa perheen asuinhuoneet.

(Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkääläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

4.1 Työväentalo

Anna Laine, tehtaan työntekijän tytär (s. 1907), muisteluteksti

Pohjoisessa piirissä oli useita taloja, joita on vieläkin olemassa, työväentalo, Kansantalo, niin kuin nimi tänään kuuluu. Se tilavana jo silloin oli työtä tekevien aikuisten, nuorten, jopa lastenkin kokoontumispaikkana. Urheiluseura Pontevan harjoittelupaikka ja talvisin hiihtokilpailujakin pidettiin sieltä käsin. Pantiinpa siellä jalalla koreasti, niin kuin usein tanssista silloin sanottiin. Monet vuodet siellä aina soi ja oli liukas lattia. Villatehtaan lakon (joka oli vuonna 1928) kaikki kokoukset ja tiedotustilaisuudet pidettiin siellä. Viime aikoina Bingo on toiminut myös ja työväenyhdistyksen ns. ukkoyhdistys pitää kokouksensa vielä talollaan.

(Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkästä ja hyvinkääläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

Mika Waltari, Palava nuoruus (1935), kaunokirjallisuus

Työväentalo oli suuri, harmahtava puurakennus, joka oli vanhuuttaan ravistunut. – Pojista muuan, Juhania pari kolme vuotta vanhempi, tuli horjahtelevin askelin hänen luokseen sytyttämätön holkkitupakka suussaa. ”Anna, perkele, tulta”, hän sanoi ja työnsi sotkuisen päänsä niin lähelle Juhaniin kasvoja, että Juhani tunsi vahvan viinanlemun. –

Juhani antoi hänelle tulta kädet hiukan vavahtaen. Silloin se istuutui hänen viereensä, tuppasi aivan kiinni häneen ja tarttui lujalla otteella hänen ranteestaan pannen toisen nyrkkiin puristuneen kätensä Juhaniin käden viereen ja jääden katselemaan sitä kuin ihailevasti. ”Katos, tossa on proletaarin nyrkki”, hän sanoi vähän tankkaavalla äänellä. ”Katos, on siinä eroa.”

Samassa tuli se julkean näköinen mies, joka oli ovella myynyt lippuja, ja pysähtyi Juhaniin eteen. Hänen takanaan seisoivat odottavan näköisenä pari nuorehkoa miestä. ”Kuulkaas, teidän pitää mennä pois täältä”, hän sanoi Juhaniin vihamielisen tiukasti. ”Mutta miksi?” kysyi Juhani, ”minähän maksoin lippuni.” Hän ei lainkaan käsittänyt, miksi hänet tahdottiin heittää ulos. Eihän hän haastanut riitaa ja tuo toinen oli kaiken lisäksi päissään.

Männistöissä oli puolipimeää ja samassa hänen kummallakin puolellaan oli joku ja hänen käsivarsiinsa tartuttiin kaksin kourin. ”Älä vielä mene, meillä on asiaa”, sanoi vielä juoksusta läähättävä synkkä ääni. ”Ei me tarvita talolle herrasnuolikoita, ota kiinni, Väiski!” Joku löi häntä avoimella kämmenellä kipeästi kasvoihin, sitten kova nyrkki iski häntä leukaan, niin että hampaat kirahtivat, niska tärskähti ja hän kaatui selälleen kivikkoon. ”Revitään munat siltä”, sanoi käheästi nytkähtelevä ääni, ”ei se silloin tule toista kertaa!”

(Waltari, Mika 1935: Palava nuoruus.)

4.2 Seurantalo

Anna Laine, tehtaan työntekijän tytär (s. 1907), muisteluteksti

Helenen- ja Viertolankatujen kulmassa oli Seuran- tai Seurojentalo, jonka nimenä oli Suojeluskunnantalokin johonkin aikaan. Sitä voisi sanoa nykyisen termin mukaan monitoimitaloksi. Tietämäni mukaan siinä toimi venäläisten sotilaiden sairaalakin jonkin aikaa. Hyvinkään Säästöpankki perustettiin siihen alkamaan ja kunnan toimistoakin siinä hoideltiin. Suojeluskunta toimi sen tiloissa koko ajan Lotat mukanaan. Se oli viihtyisä tanssipaikka, ja siinä yhteydessä oli hyvä ruokailupaikka tai ravintola, jonka emäntänä aikoinaan oli silloin kaikkien tuntema rouva Ilvesvaara.

Selma Linnekoski (os. Forsström, s. 1911), muisteluteksti

Kun olin nuori, kävin ahkeraan tansseissa, milloin Seurantalolla (silloinen Suojeluskuntatalo), milloin Uuden Hotellin yläkerran tanssiravintolassa, milloin taas Hanhen tanssiravintolassa, joka sijaitsi Hämeenkadulla. Tanssi oli minulle kaikki kaikessa, ja aina oli minulla hauskaa. Olin 20-vuotias, ja nuoruuden aika oli parhaimmillaan, kun tämä tapahtui, josta kerron.

Oli vuosi 1931 ja lauantai-ilta. Riihimäen veturimiehet järjestivät Hyvinkään Seurantalolla tanssiaiset, joissa valittaisiin yleisön joukosta Tanssikuningas ja -kuningatar illan kuluessa. Yleisöä oli runsaasti, niin kuin aina Seurantalolla, kun siellä jotain järjestettiin, milloin ohjelmallisia iltamia, tai vain tanssiaiset, jopa joskus naamiaiset.

Noin kello 12 orkesteri lopetti soittonsa ja esitti fanfaarin. Eräs mies nousi näyttämölavalle, pyysi yleisöä hiljentymään ja asettumaan paikoilleen. Sitten hän sanoi, että he ovat illan mittaan seuranneet yleisön tanssia ja tehneet havaintoja sekä itsekin tanssineet neitosien kanssa. Nyt he ovat tulleet tulokseen ja ratkaisseet kenestä tulee Tanssikuningas ja kenestä kuningatar. *Ensiksi kuningatar: Hän on neiti Selma Forsström. Hänelle ojennamme palkinnoksi kaulakorun... niin, että neiti Forsström, tulkaapa tänne, että saamme onnitella! – Hyvä Luoja, minäkö!* ajattelin kauhuissani. *Mene nyt!* sanoivat tytöt pöydässä ja tuuppasivat minut seisaalleen. Menin polvet vapisten näyttämölavan eteen. Mies ojensi minulle pienen rasian ja onnitteli kädestä. Otin rasian, kiitin ja palasin pöytääni. Sitten tuli kuninkaan vuoro. Siksi oli valittu herra Eino Lindfors. Hänelle ojennettiin myös pieni rasia. Mies ja yleisö taputtivat käsiään, ja sitten mies sanoi: *Ja nyt toivomme, että kuningas ja kuningatar tanssivat yhdessä valssin!* Mies antoi orkesterille merkin, ja valssin sävelet kaikuivat salissa.

Lindforsin Eino tuli rauhallisesti lattian poikki ja kumarsi minulle. Emme olleet koskaan tanssineet yhdessä, ja minä olin kankea pelosta, etten osaisikaan tanssia hänen askeltensa tahtiin. Eino tanssi huolettoman rennosti, mutta minä jännitin. Oli kamalaa tanssia vain kaksin yleisön katsellessa. Vihdoin orkesteri lopetti, ja meni se tanssi jotenkuten. Olin totisesti huojentunut, kun Eino saattoi minut jälleen pöytään. Yleisö taputti jälleen, ja tytöt onnittelivat.

Tanssit jatkuivat vielä pari tuntia tämän jälkeen, ja pojat hakivat entistä innokkaammin tanssiin. Mutta tanssiaisten loputtua livahdin kenenkään huomaamatta ulos ja kotiin. Naureskelin itsekseni, että näin sitä tanssiaisten kuningatar tallustaa yksin kotiin. Jälkeenpäin kuulin, että minulle olisi ollut jopa kolmekin saattajaa, mutta eivät löytäneet minusta jälkeäkään. Minusta oli mukavampaa olla yksinään kaiken hälyn jälkeen.

(molemmat tekstit: Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkäläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

5 Eläviä kuvia

Selma Linnekoski (s. 1911), muisteluteksti

Kalle Saukkonen oli todella utterra ja monitoiminen liikemies. Hänellä oli monta rautaa tulella. Päätalossa [Siltakadulla] asuivat Saukkonet itse, yläkerrassa asui kauppatukustaja Sevon vaimonsa kanssa. Tässä talossa yhdessä huoneessa aloitti Saukkonen Eläviä kuvia -esitykset.

Hän rakensi v. 1914 erikoisen ja kauniin, tornilla varustetun teatteritalon. Nyt elokuvilla oli oma talonsa ja nimi oli: Hyvinkään elävien kuvien teatteri, myöhemmin teatteri Arena, jonka nimen valinnasta oli kilpailu. Isäni asensi elokuvakoneen paikalleen, ja niin olimme koko perhe ensimmäisenä näytöspäivänä kutsuvieraiden joukossa. Olin kyllä niin pieni, etten sitä itse muistaisi, ellei esityksestä olisi puhuttu usein ja paljon, suurena ihmeenä. Ensimmäinen elokuva oli: *Jeesuksen elämä maan päällä*. Se oli tietenkin mykkäelokuva. Ensi alkuun oli Saukkonen itse ovella lippuja ottamassa ja päästämässä sisään ja Emmi-rouva kassassa, jonka yhteydessä oli myös makeismyynti. Myöhemmin oli ovella Erkki Dittmark, ja hän myös kiinnitti mainoskuvia isolle taululle sekä teatterin ulkopuolelle seiniin.

Koska elokuvat olivat aluksi mykkiä, keksi Saukkonen myös ääntä mukaan. Pianoa soitti hänen vanhin tyttärensä Terttu ja viulua Jerman-niminen nuori mies. Elokuvat olivat myös lyhyempiä, eikä ollut mainoskuvia. Siihenkin keksi Saukkonen parannusta. Ennen elokuvaa esitti 12-vuotias Annuli Huhtala balettianssia lavalla. Joskus esiintyi kuplettilaulaja tai taikuri.

Elokuvateatterissa oli lava, ennen kuin se korjaustöiden yhteydessä poistettiin, niin kuin Jalmari Ruokokosken maalauksetkin peitettiin seinälevyjen alle. Katselin ja ihailin niitä aina valojen aikana teatterissa käydessäni.

(Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkääläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

6 Urheilu ja liikunta

Selma Linnekoski (s. 1911), muisteluteksti

Kaunista koivukujaa pitkin mentiin rakennusmestari Karl Oskar ja Matilda Kirkkarin huvilalle, joka oli juuri ihanteellisen huvilan mallikuva torneineen. Se oli Kirkkarin rakentama kaksine portaineen ja lasikuisteineen. Toisen portaan huoneissa he pitivät vuokralaisia. Kirkkarit järjestivät pihalleen parina talvena luistinradan, jossa ympäristön lapset saivat luistella. Minäkin muiden muassa ”nurmeksilla”, jotka ovat minulla vieläkin tallella.

(Harkoma-Laine, Riitta 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkääläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)

Kirsti Nissinen (s. 1929), muisteluteksti

On jo kulunut vuosia siitä, kun nykyisen keskusurheilukentän tilalla aina talvisin oli ihana luistinrata. Siellä mentiin kovaa sekä pystysuorassa että toisinaan myös vaakasuorassa, jos huono tuuri sattui olemaan.

Se oli silloinen nuorison kokoontumispaikka. Sinne kokoonnuttiin iltaisin oikein joukolla. Pääsylippu ostettiin keltaisen urheilutuvan vasemmasta päädyistä olevasta luukusta. Joskus yritettiin olla nuorempia kuin oltiin ja joskus taas vanhempia, riippuen tilanteesta. Siellä vain soi musiikki jääkentän yllä *Sing, song Kiinan tyttö silloin onnellinen on, kun joutuu avioon, ei nunnakammioon* romanttisesti rämähdellen. Otettiin aina nahkalenkkiremmikin käteen ja toivottiin, että joku kiva poika tai tyttö löytyisi luistelupariksi. Kuinka mukavalta huomionosoitukselta tuntui se pehmeä lumipallokin, jonka Tapsa aina heitti takamuksiin ilta illan jälkeen!

Kuinka tutuksi tulivatkaan sitten Vuoriston perheen nuoret, joiden vanhemmat hoitivat urheilutuvan järjestystä ja siisteyttä. Olihan siellä aina mehuakin ostettavissa, mutta ennen kaikkea istuttiin siellä tuvassa lämmittelemässä ja silmäilemässä, keitä muita on tulossa luistelemaan. Siihen aikaan oli varakkuuden merkinä kaunoluistimet, ja voi, kuinka niiden omistajaa kadehdittiinkaan!

Oma lukunsa oli sitten russarit eli rusettiluistelut, joihin aina tultiin jännityksen vallassa. Silloin myytiin numerolla varustettuja rusetteja pojille ja tytöille. Kilpaa sitten etsittiin paria omalle numerolle, mutta jos ei numeron omistajan naama miellyttänyt, pantiin oma numero takin kauluksen alle piiloon! – Mutta ah, kuinka monta jääkenttien lemmentaria silloin syntyikään, montako kylmän kyhmyä ranteeseen ja nilkkoihin, kun myöhään tultiin kotiin! Välillä ei oikein tahtonut saada rahaakaan kotoa, että olisi päässyt sinne russareihin, mutta kyllä sinne aina niin kaihoittiin.

Viimeisen kerran yritin sitten luistelemaan 17-vuotiaana urheilutalon kentälle. Mutta kuinka kävikään? Lensin heti tuvasta tultuani takamuksilleni jälle. Silloin kaksi lähellä ollutta pikkupoikaa totesi tapahtuneen: Tsiikaa vähän, toi ämmä lensi! Jäin miettimään asiaa ja totesin, että kai sitten olin vähän liian vanha sinne luistelemaan. Totesin melkein laulun sanoilla: *Oi niitä aikoja, oi niitä aikoja.*

(Harkoma-Laine, Riitta (toim.) 1978: Juuret Hyvinkäällä – Kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkääläisistä. Hyvinkää: Medialehdet Oy.)